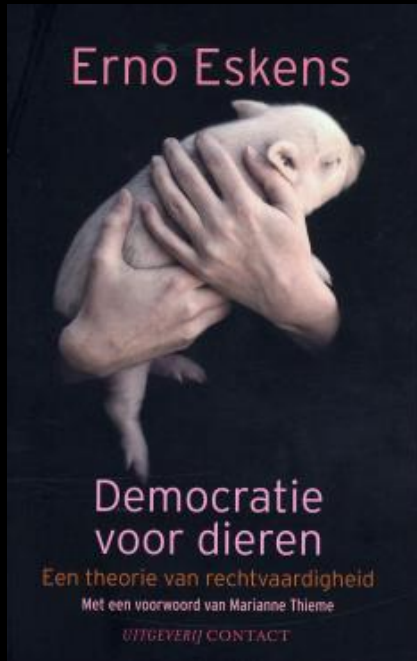
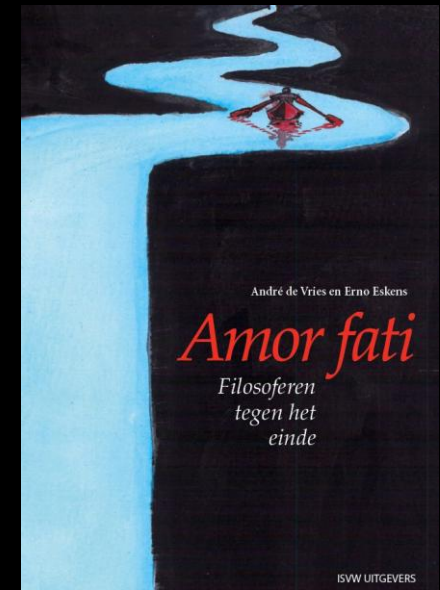
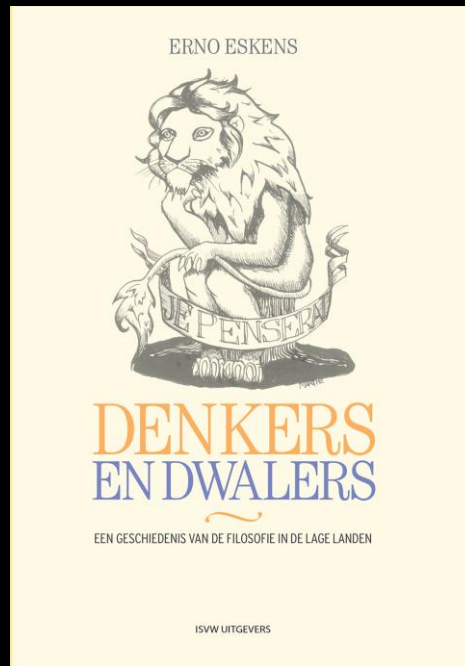


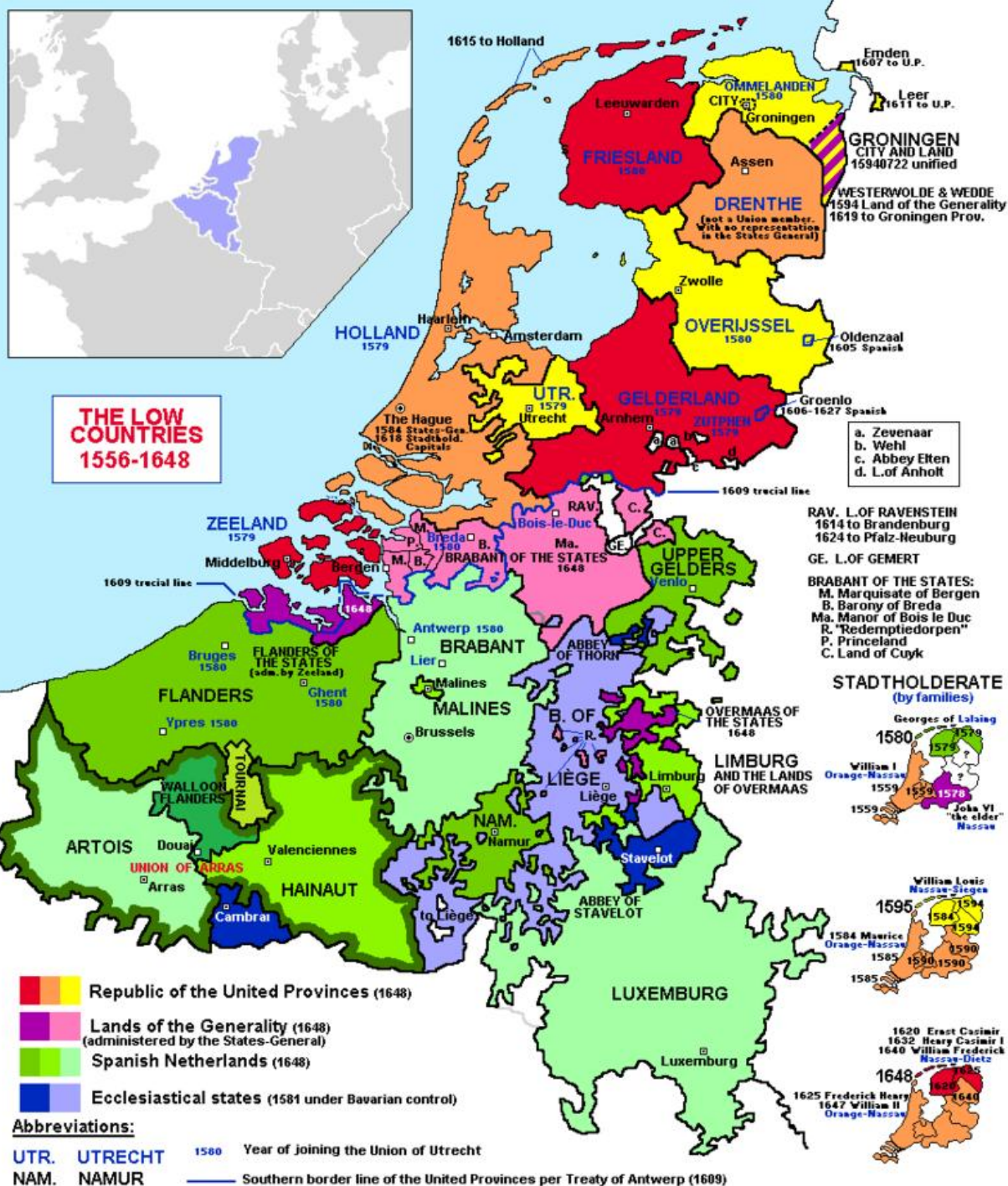
Franciscus van den Enden

(1602-1674)

A handwritten signature in cursive script, reading 'Franciscus van den Enden'. The ink is dark and the script is fluid, with a large initial 'F' and a long, sweeping tail on the 'n'.

Door Erno Eskens





Abbreviations:

UTR. UTRECHT

1580 Year of joining the Union of Utrecht

NAM. NAMUR

— Southern border line of the United Provinces per Treaty of Antwerp (1609)

1581: Plakkaat van Verlatinghe:

PLACCAERT VANDE
STATEN GENERAEL VANDE
ghevnicerde Nederlanden, Bijden vvelcken, mits
den redenen in't langhe in't selfde begrepen, men
verclaert den Coninck van Spaegnien vervallen
vande Ouerheit en heerschappije van dese voorf.
Nederlanden: ende verbiet sijnen naem ende zegel
inde selue Landen meer te gebruycken, &c.

De Staten generael vande ghevnicerde Nederlanden / Allen den ghenen die dese teghenwoordige sullen sien ofte hooren lesen / saluyt. Also een pegetlick kennelick is / dat een Prince vande Lande van Gode ghestelt is hooft ouer sijne onderlaten / om de selue te bewaren en beschermen van alle onghelijck / ouerlast en ghewelt / ghelijck een Herder tot bewaernisse van sijne Schapen: En dat d'onderlaten niet en zijn van Gode gheschapen tot behoef vanden Prince / om hem in alles wat hy beveelt / weder het goddelic oft ongoddelick / recht oft onrecht is / onderdanich te wesen / en als slauen te dienen: maer den Prince om d'onderlaten wille / sonder de welcke hy egheen Prince en is / om de selue met recht en redene te regereen / ende hoor te staen / en lief te hebben als een vader sijne kinderen / en een herder sijne schapen / die sijn lijf en leuen sett om de selue te bewaren. En so wanneer hy sulcks niet en doet / maer in stede van sijne onderlaten te beschermen / de selue soect te verdrucken / t'ouerlasten / heure oude vrijheit / priuilegien / en oude herromen te benemen / en heur te gebieden ende gebruycken als slauen /

Al ij moet

‘Een vorst is aangesteld tot hoofd van zijn onderdanen om hen onder zijn hoede te nemen en te beschermen, zoals een herder zijn schapen beschermt en de onderdanen zijn niet geschapen ten behoeve van de vorst om hem in alles wat hij beveelt onderdanig te zijn en als slaaf te dienen.’



Geen portret bekend.

Wel een fantasievolle verbeelding
door Gemma Pauwels (Trouw, 22
oktober 2021)

‘Hij had een kleine gestalte maar met een spirituele en zeer aangename fysionomie. Zijn conversatie was charmant. Hij was vol vuur in zijn redevoeringen, vooral in zijn snedige antwoorden, enthousiast zelfs bij steriele onderwerpen, subliem in zijn gedachten. De filosofie, de theologie, de wiskunde met al haar afdelingen fascineerden wanneer hij erover sprak (...)’

(Bron: Jean Charles du Cauzé de Nazelle in *Mémoires du Temps Louis XIV*)

‘Wat betreft de godsdienst, die had hij geen. Hij geloofde noch in straffen noch in beloningen na dit leven, hoewel hij overigens een soevereine meester van het heelal beleed. Maar in privégesprekken ontdekte men zonder moeite zijn ware opvattingen over deze materie. In het publiek evenwel of in het bijzijn van onbekende personen nam hij zich zeer in acht.’

(Bron: Jean Charles du Cauzé de Nazelle in *Mémoires du Temps Louis XIV*)

LIEVER MET WERCKEN, ALS MET WOORDEN

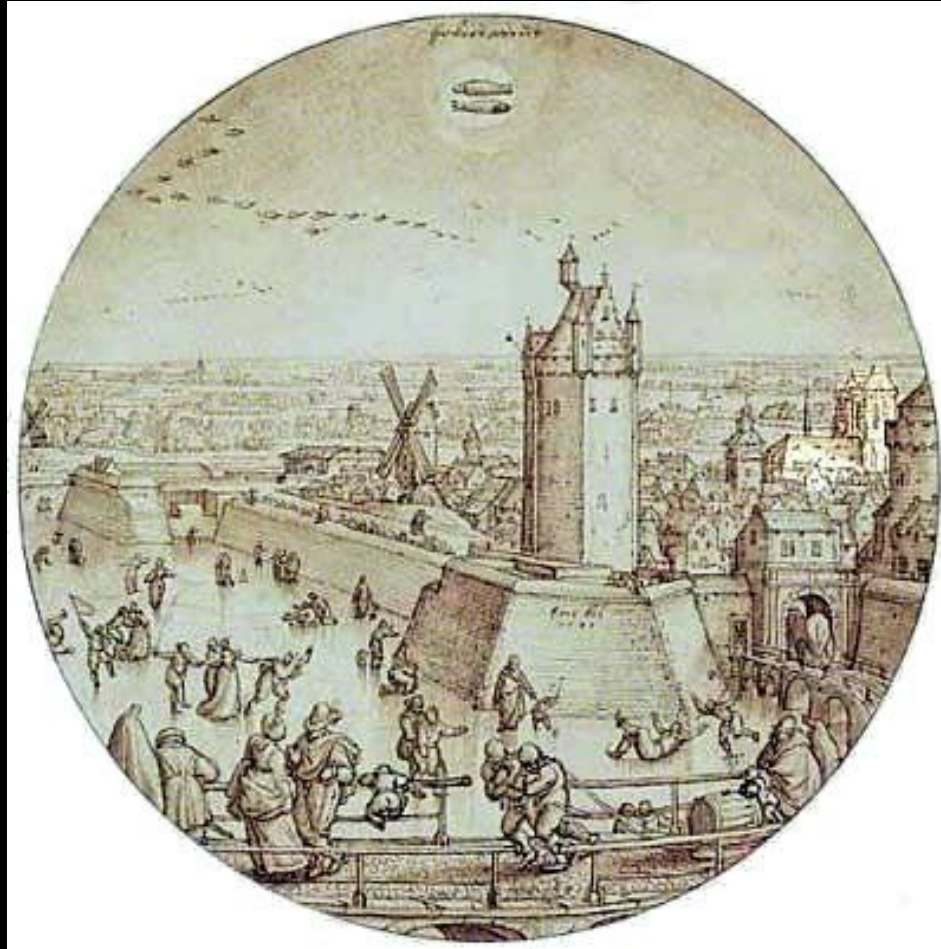
de levensreis van doctor
Franciscus van den Enden

leermeester van Spinoza
complotteur tegen
Lodewijk de Veertiende

Jan V. Meininger
Guido van Suchtelen



1602: Franciscus van den Enden geboren in Antwerpen



1619: Opleiding bij de jezuïeten in Mechelen
(noviciaat) en vervolgens theologie in Leuven



Vanaf 1620: leraar-jezuïet in
Leuven, Oudenaarde, Aalst, Sint
Winoksbergen en Kassel



Krijgt op 18-jarige leeftijd het
hoogleraarschap aangeboden in Leuven,
maar slaat dat af.

(Bron: Van der Goes)

Studeert rechten en geneeskunde. Leert
tal van talen, inclusief Hebreeuws,
Syrisch, Grieks, Latijn, Duits, Italiaans,
Spaans en Frans

(Bron: Van der Goes)



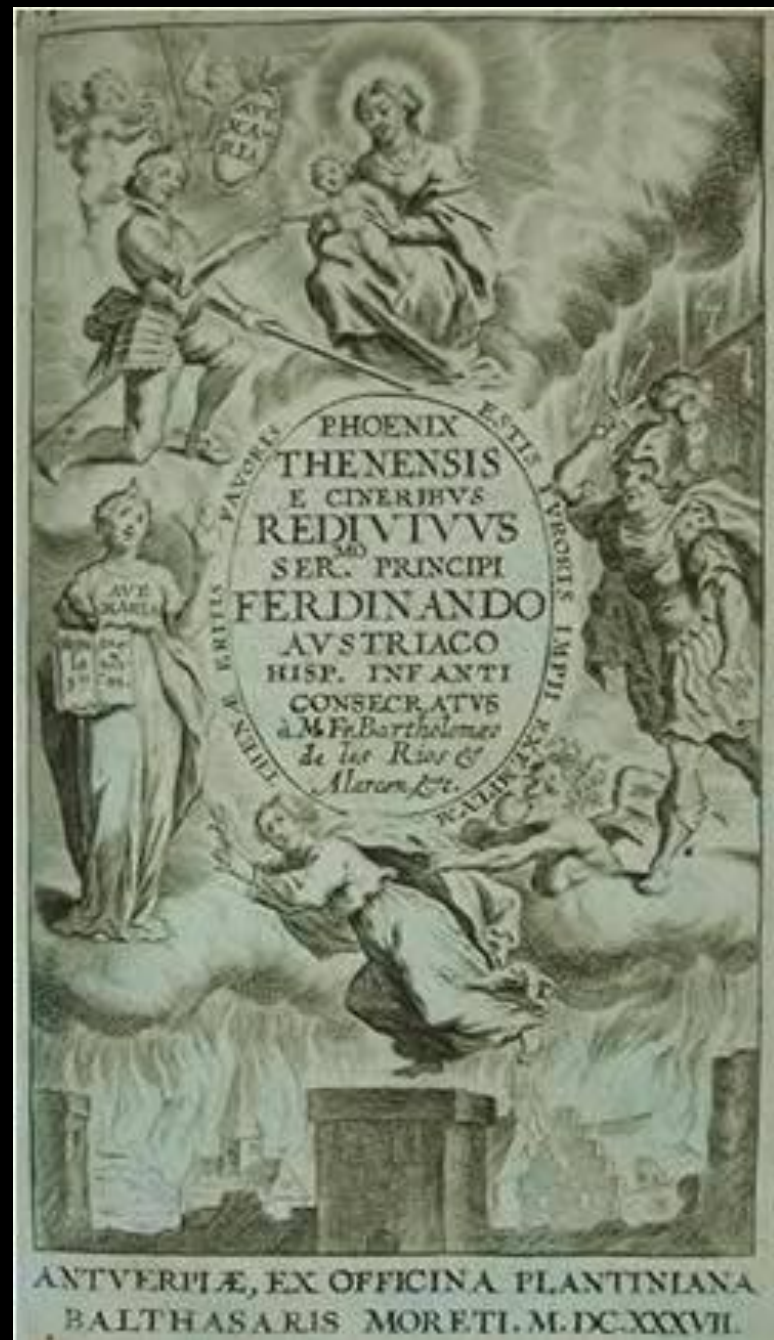
1629: Start met Theologie in Leuven

1633: om onduidelijke redenen gaat
zijn priesterwijding niet door



‘Periculosum ingenium?’

Oorlog is gaande tegen
Spanje. De Fransen
veroveren Tienen in
1635, maar branden het
plat (hier verbeeld)



1640: Terug in Antwerpen trouwt hij met
Clara Maria Vermeeren (uit Dantzig/Gdansk)

Meerdere kinderen, waaronder:

- Clara Maria van den Enden (1644 - ?)
- Anna van de Eijnde (1648 - ?)
- Clementia van de Eijnde (1648 - ?)
- Adriana van de Eijnde (1648 - ?)

The image shows the interior of a grand, historic library. The room is characterized by high ceilings, large white columns, and extensive wooden bookshelves that reach up to the ceiling. The shelves are filled with books. In the foreground, there are several wooden study tables with chairs. The lighting is warm, coming from small lamps on the tables. The overall atmosphere is one of a well-preserved, scholarly environment.

Reist door Europa en
studeert geneeskunde in
Bologna en wordt rond
1640 arts

Schrijft een verloren gegaan werk:

Secreta Medicinae

Martinus van den Enden, zijn broer, uitgever van gravures,
maakt een gravure om te vieren dat Franciscus arts is
geworden



Gaat in Antwerpen
werken bij Martinus
van den Enden, zijn
broer, uitgever van
gravures



Rond 1645 start Franciscus van den Enden 'In den
konstwinckel' op de Nes te Amsterdam. Verkoop
van boeken en schilderijen



In contact met Rembrandt
(waarschijnlijk) en Jan Lievens
(zeker)



Gedicht van Franciscus van den Enden



Franciscus van den Enden.

Wie leert door BE, CK, DE, niet spellen ende I. fen.
 En dese School-maier wort over al geprezen:
 Nüchters w't niet het best, dat meste wort geden.
 Gelijk een leersam hert int con hier sal verstaen.
 Men maecte de leerschijf vry, dat sy eerst moete spellen
 En vermenen waerheit spreke de letters sovervellen
 CK, AYE, dat maecte CAT: die leeren over al
 Maar vrienden oock in dat soo is de werelt mal.

Want die het spellen eerst, soo wij't nu prattiseren.
 Gevonden heft om soo het leeren te keeren.
 Die heft de waerheit self verlaten en verkeert.
 En voor de con leere den langen wach geveert.
 En daarom leeren noch vier, vijf of meer leeren
 Eer datmen sonder faut de letters weet te paeren.
 Een soo geringe saek die door het rechte gadt
 Op soo veel weeten can ten vollen syn gevade.

De waerheit is vermomt oock in de fondamenten.
 Des wysheden kenmen niet de eygen clementen.
 't Con, dat ghy letters neemt, en frade leere niet:
 Oock die in boechjen leest geen letters daer en siet.
 Een die de letters kent, en dit can jemens leeren
 Op een yf' of sis die mach den lof des heeren
 Verbreiden overal, om dat het instrument
 Des wysheden onversuelt hem na eens is bekent:

Een die de letters kent, die can van alle taelen
 Oordelen sonder faut waer dat sy is der saelen.
 En daarom wortons niet door't beeren so geskent.
 Om dat den leeraer self de letters niet en kent.
 Een die de letters kent, sal door des eckel waerheit
 Al is sy soo gering, wort gae tot sulcken clareheit
 Dat hy oordeken sal het slot der heel nanger
 En tot hare rechte mach sal comen't tonder yf.

van den

Gedicht van Franciscus van den Enden



Gedicht van Franciscus van den Enden

Hoort vryster, vrouw en beste moer
Die op dees trappen staet
Let wel, en soeckt het rechte snoer
Eer ghy noch voorder gaat,
Want siet het eynd' verscheyden is
Men compt tot pyn of vreught
Naa sonde compt verdoemenis
De Glori croont de Deught



Verhandelt werk voor o.a. Rembrandt

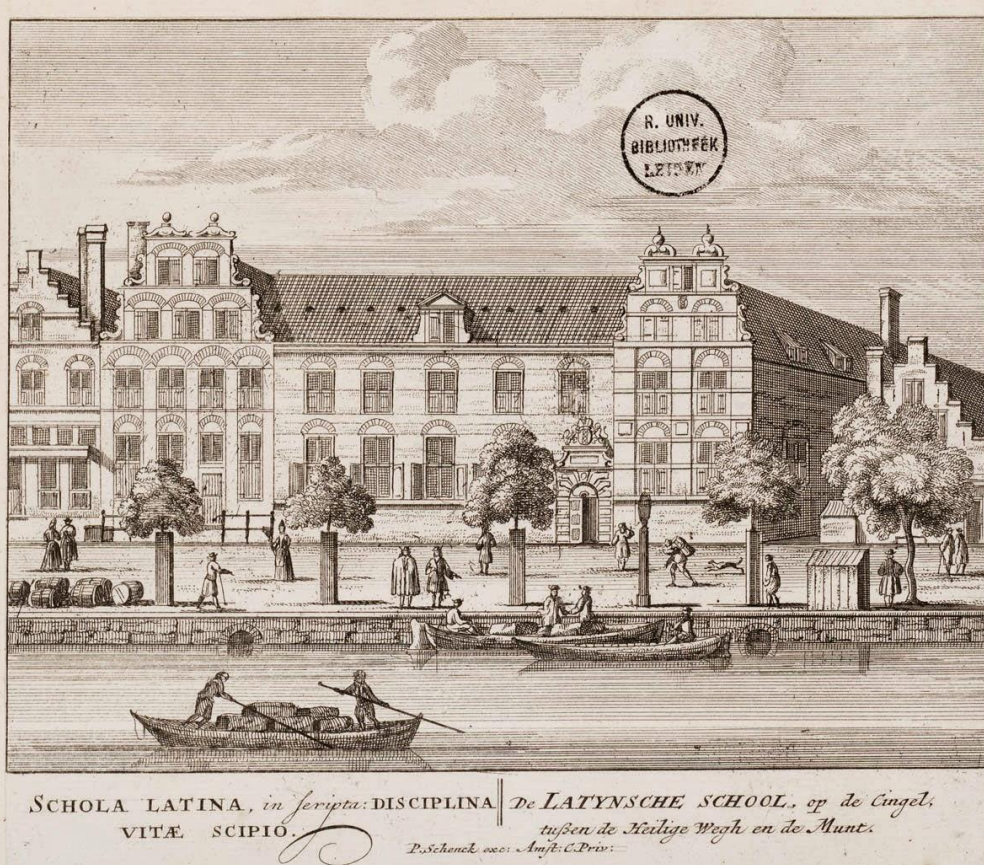


Curator spreekt over de ‘doctor in de medicijnen
die op de vlucht is’

1652: Richt
een Latijnse
school op



SCHOLA LATINA, in scripta: DISCIPLINA VITÆ SCIPIO. | De LATYNSCHE SCHOOL, op de Cingel, tussen de Heilige Wegh en de Munt.
P. Schenck exc: Amst: C. Priv:



Waarschijnlijk met steun
van burgemeester Cornelis
van Vlooswijck. Diens
zoons Nicolaes en Johan
werden leerling



Vaer voort soo Soontje,
leer en weet, Suygh
Geest uit Van den Endens ader
Opdat ons blycke, dat uw vader
Achil by Chiron heeft besteeet.



VERHAEL Van de verwoestinge des Stadts TROJE.

Uyt het tweede, en ten deele
uyt het eerste Boeck van
VIRGILIUS.

*Voorgestelt, en door levende Afbeeldinge
vertoont by eenige Amsterdamsche Studenten,
ten, onder het beleyt van*

D. FRANCISCUS van den ENDEN.



AMSTERDAM,

Uyt de Druckery van Pieter la Burgh. 1654.



1654: Van den Enden voert
met zijn studenten een
toneelbewerking van
Vondel op in de
Amsterdamse Schouwburg.



Kennismaking met Vondel

Rol in Nil Volentibus

Arduum?

1656?: Spinoza
wordt leerling en
even later mede-
leraar op de
Latijnse school

© Lea Lund pour PM.





Van den Enden leert Spinoza
Latijn en onderwijst de
filosofie van Descartes

1657: Mogelijk
vertolkt Spinoza de
rol in van de slaaf
van Eunuchus in het
gelijknamige
toneelstuk van
Terentius.

© Lea Lund pour PM.



PHILEDONIUS.

TOONEELSPEL

Vertoont en opgedragen aan de E. E. Heeren

BURGERMEESTERS,

en Regeerders van Amsterdam,

In den doorluchtigen Schouburgh dezer Stede, door jonge Latynisten, onder het belei van FRANCISCVS van den ENDEN, Medicinæ D^r.

Het Spel slaet op den regel van Jesus Syrach:

Gedenck uw Uyterste in alle uwe wercken, en ghy zult in eeuwigheyt niet zondigen.

Het eerste Bedrijf. d'Eerste Uitkomst.

Philedonius, of Lusthart, stelt zijn geluck boven den Staet der Koningen en doorluchtige Helden, brengt de Fortuin onder zijne maght, en waent den Goden zelfs gelijk te zijn.

De tweede Uitkomst.

De Voorzichtigheit leert Philedonius te vergeefs, dat 'er een eenige Godtheit is, die elck een te vreezen slaet.

De derde Uitkomst.

Overvloed en Eer beloven Philedonius te verkrijcken. De Wellust bekoort hem tot alle wilscheyt, en viert met hem de feest van Bacchus.

De vierde Uitkomst.

De Voorzichtigheit beklaeght Philedonius blindheit, en voorzegt hem het inwendigh knaegen des gemoeds.

De vijfde Uitkomst.

Philedonius wort in zijn gemoedt schrickelijck gepijnicht.

De zesste Uitkomst.

De Voorzichtigheit troost Philedonius: hy beraet zich met haer.

De zevende Uitkomst.

De Voorzichtigheit brengt haere raetslieden tevoorschijn, den Tijds, de Doet, het Oordeel, de Hel, de Hemelsche Glorie, en d'Eeuwighheit, die Philedonius onderwijzen.

De achtste Uitkomst.

Philedonius erkacur den raet aan hem gegeven.

Het tweede Bedrijf. d'Eerste Uitkomst.

De Voorzichtigheit vertoont den twijfelenden Philedonius de twee wegen, den eenen ter behoudenis, den anderen ter verdoemnis, oock de korthet van 's menschen leven.

De tweede Uitkomst.

De Wellust, Overvloed, Leugheit en Eer trecken den twijfelmoedigen Philedonius: op haer zijde.

De derde Uitkomst.

De Voorzichtigheit en haere raetslieden willen Philedonius tot de Deught leiden: maar hy stelt dit uit, tot zijnen ouden dagh, en begeeft zich tot d'uiteerte ongebondenheit.

De vierde Uitkomst.

De Voorzichtigheit met haer gezelschap dreigen Philedonius.

Het derde Bedrijf. d'Eerste Uitkomst.

De Hardtnuckigheit, zich tegens Godt en alle goddelijcke middelen kantende, wort van de Bernhartigheit, die op der Godtyruchtigen gebeden uit den hemel nederdaelt, overwonnen.

De tweede Uitkomst.

Philedonius, in zijn harte bewogen, kant zich tegens de goede Genenheden met een goddeloos geraes, waer door hy in slaep geraeckt.

De derde Uitkomst.

De Bernhartigheit neemt de gelegenheit van dezen slaep waer, en roept de Droomen, op dat zy Philedonius door schrick tot deught bewegen.

De vierde Uitkomst.

De Droomgode Morpheus, en zijne Slaepgezellen, van vierderhande aerdt, verbeelden Philedonius verscheide Droomen, en leggen een doots-hoof onder zijne hant.

De vijfde Uitkomst.

Philedonius, de goddelijcke Droomen niet achtende, valt weder in slaep. De Goddelijcke Insprack, Godtyruchtigheit, Bekeeringe, en Godtyvergenheit onderwijzen hem: hy onleerzaam vermaet alle goede middelen, en haer vermaeningen.

De zesste Uitkomst.

De Bernhartigheit, na haer beklagh over den elendigen staet van Philedonius, neemt voor hem te bekeeren door de vertooninge van eenen verdoemden.

De zevende Uitkomst.

Een lijck wort 'er uitgedragen met een princelijcke staetie, gestoort door het verschijnen van den Geest des Overledens.

De achtste Uitkomst.

De Geest twist met het Lichaem over de schult van hun beider verdoemnis.

De negenste Uitkomst.

Philedonius, door dit nachtgezicht bewogen, geeft zich tot boete en beternis van zijn voorgaende leven.

AMSTERDAM, Ter Drukkerye van TYMON HOUTHAAK, tegen over de Nieuwe-zijds Kolk.

1657: zelf geschreven
voorstelling, opgevoerd
in Amsterdamse
Schouwburg



Philodeniuss:

‘Ick ben harwars, en darwars
gedeijlt, en ben mijn selfs niet.

Dat ick denck, denck ick niet: ick
wil niet, en wil, En wil geen van
beijde, en alle bijde: de vreesse
van het wanckelbaer gemoet,
Vint voor sich niet seeckers en
niet vijlichs.’

Maar onze Philodeniuss...



‘Stelt Deughde uyt, tot zijn oude Dagen,
Wil eerst zijn lust, dan Godt behagen,
Meer zondigen, eer hij 't beschreit,
En, door hartneckigheidt getroffen,
Sigh kanten teghens Gode en Heyl.’



‘O rechte, o flincke hant geeft mij voordaen
de harde geesel,

Ick self, ick self sal mij sonden straffen.

Veer van hier luijten, bancketten, boerten,
en lachen,

En alwat die graege hant sal weghslijpen
des doots:

Gaet, vergaet, vaert wel, vaert wel, o
eijdelheijt, o roock.

Dat veer sijn alle de genuchten des werelts
daer steeckt sonde in.’



Pierre Bayle meldt (20 jaar naar Spinoza's dood) dat er vanuit de Joodse gemeenschap een aanslag op Spinoza is gepleegd, nadat deze een toneelvoorstelling had bijgewoond.



Spinoza, dan 24, wordt verliefd op Clara Maria, de dochter van Van den Enden. Zij is dan 12 en volgens Joods geloof huwbaar

Begraven in de Nieuwe Kerk te Amsterdam

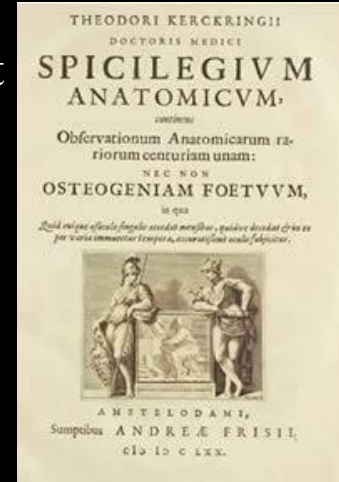
Levensmotto: *intus ut libet, foris ut moris est*
(van binnen denken wat men wil, buiten de mores)

1662: De Deense geleerde Olaus Borch bericht over 'atheïsme' bij Van den Enden.

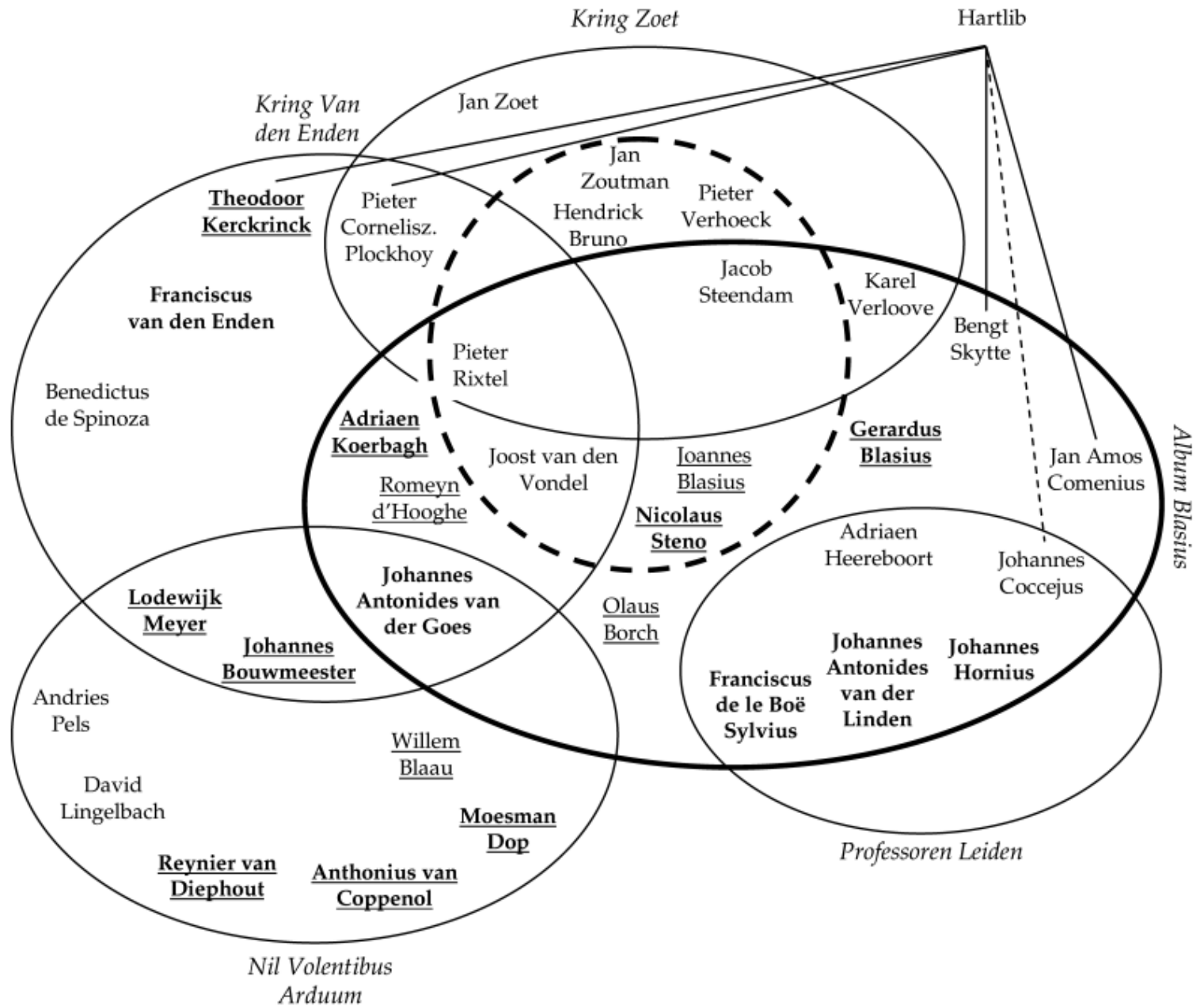


Radicale vrienden

- Johannes Bouwmeester, arts filosoof, getrouwd met een De La Court
- Theodoor Kerckring (trouwt op 27 februari 1671 met de dochter van Van den Enden)
- Adriaen Koerbagh (Bloemhof en Een ligt schijnend in duistere plaatsen) en Johannes Koerbagh
- Lodewijk Meyer, directeur van de schouwburg aan de Keizersgracht
- Burchard de Volder, later hoogleraar experimentele fysica in Leiden,
- Johannes Hudde, de grondlegger van het N.A.P.



Bron: Frank Mertens



1662: Disputeerverbod



1662: Vondel
formuleert eerste
kritiek op wat nu
'het spinozisme'
heet

J. v. VONDELS
BESPIEGELINGEN

Van

GODT en GODTSDIENST.

Tegens d'ongodisten, verlochenaers
der Godtheit of goddelijcke voorzienigheit.

In den brief aen de Hebreën.

*Wie Gode genaecht moet bekennen dat hy is,
en beloont die hem zoeken.*



AMSTERDAM,

By de weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middel-
dam, clo 10 c LXII.

Schreef Van den Enden ongodistische
boeken?



H.V.Z.M. / M.V.Z.H



1990:

Wim Klever en Marc Bedjai ontrafelen wie er schuil gaat achter
het pseudoniem



Houdt Van Zaken Meest of Meest Van Zaken
Houdt

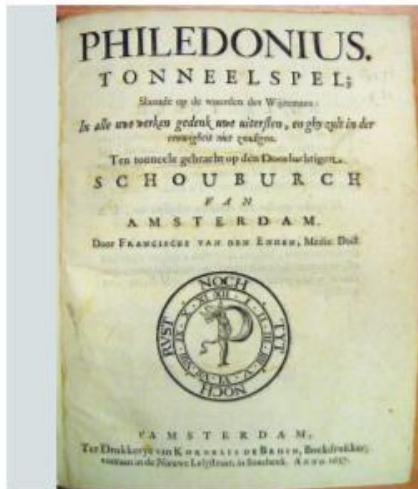
=

Franciscus van den Enden

Philedonius
(1662)

Kort verhael
(1662)

Vrye Politijke
Stellingen (1665)



'Rem volo; rem, rem volo;
umbrae facessant.'

HVZM =
Houdt Van Zaken Meest.

MVZH =
Meest Van Zaken Houdt.

Marrigje

**Kort verhael van
Nieuw Nederlands
Gelegenheit,
Deughden, Natuerlijke
Voorrechten, en
byzondere
bequaemheidt ter
bevolkingh**



1661/2: Van den
Enden publiceert
*Kort verhaal van
Nieuw Nederland*

FRANCISCUS
VAN DEN ENDEN

Kort bericht over
Nieuw Nederland

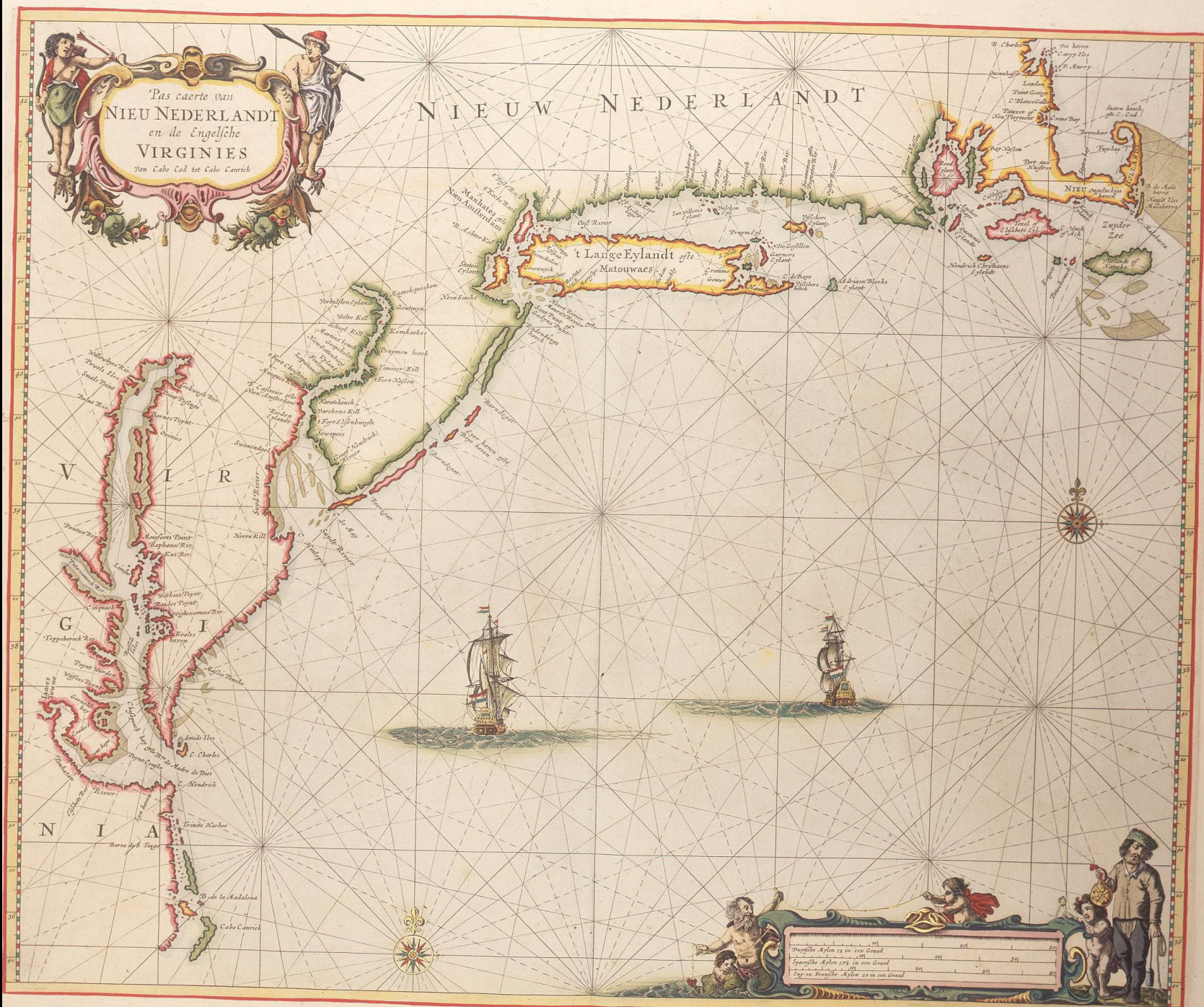
Vertaald & ingeleid door
ROEK VERMEULEN



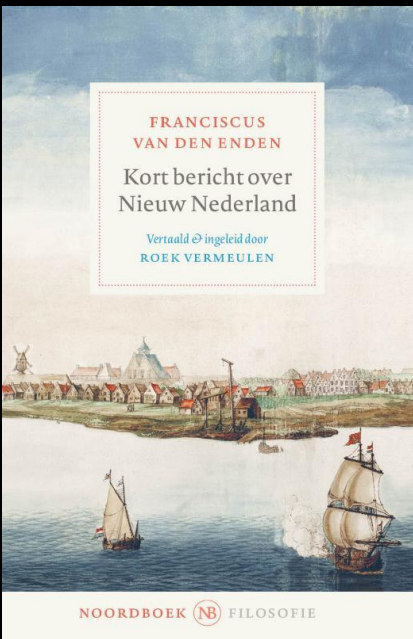


Pas caerte van
NIEU NEDERLANDT
en de Engelsche
VIRGINIES
Van Cabo Cod tot Cabo Canrick

NIEUW NEDERLANDT



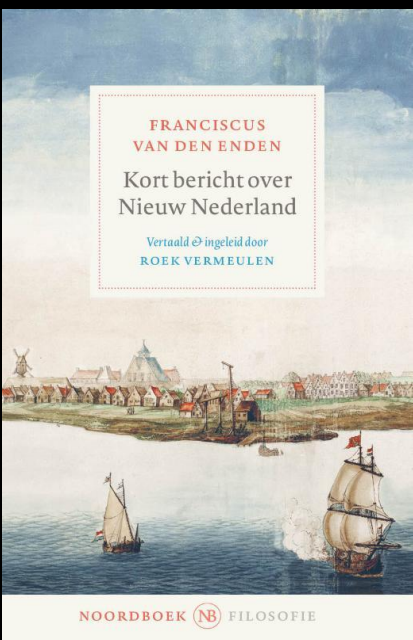
Engelsche Aflen 25 in een Graad	25	25
Spaensche Aflen 25 in een Graad	25	25
Engelsche Aflen 25 in een Graad	25	25



‘Vrije-Volx Regeringh’

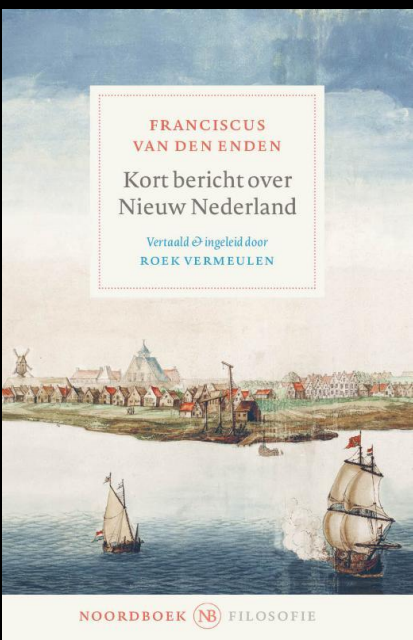
‘helemaal geen bezwaar tegen de definitie van de geachte auteurs [de la Court] dat “de beste regering die onder mensen bedacht kan worden, zal worden gevonden bij een vergadering bestaande uit alle ingezetenen van het land van wie aangenomen mag worden dat ze voldoende macht en kennis hebben om voor hun eigen welvaren te zorgen”, maar beschouwen wij dit als de wezenlijke en eigenlijke definitie van een echte democratie.’





‘Vrijheid van schrijven en spreken’

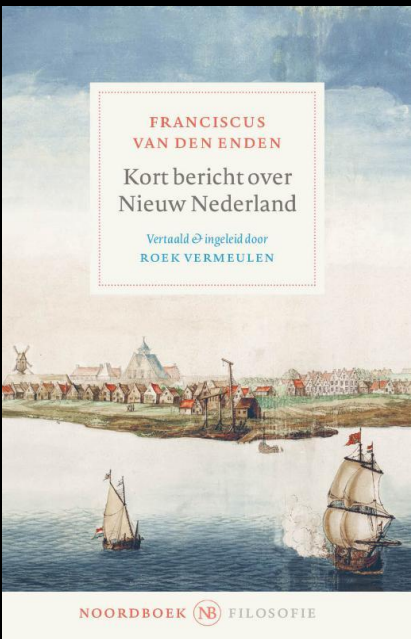




Beslissen 'bij meerderheid
of twee derde van de
stemmen' (gemene-best).



Over inheemse volkeren



‘Het onderscheid tussen mensen is bij hen bij lange na niet zo duidelijk of zo groot als bij ons; zij zeggen ronduit dat ze wat betreft ons respect voor gezag niet kunnen begrijpen dat de ene mens zo veel belangrijker zou zijn dan de andere.’



'Over dit boek zullen we het nog jaren hebben.'

RUTGER BREGMAN

HET BEGIN VAN ALLES

THE DAWN OF EVERYTHING

'Dit is geen boek. Dit is een intellectueel feestmaal.'

NASSIM NICHOLAS TALEB

EEN NIEUWE GESCHIEDENIS VAN DE MENSHEID

'Baanbrekend en brutaal... een opwindende leeservaring.'

THE GUARDIAN

**DAVID GRAEBER
DAVID WENGROW**

Tegen slavernij

‘Wij vinden het even ongeoorloofd en strijdig met alle menselijke redelijkheid en mededogen om onschuldige mensen uit winstbejag te verhandelen en naar een slavernij zonder uitweg te vervoeren.’



Beginsel van 'Evengelikhheid'

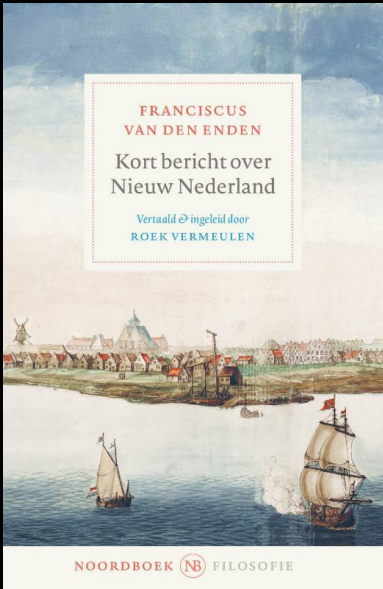


‘ervoor waken dat ieders particuliere en natuurlijke gelijke vrijheid daardoor, zonder aanzien des persoons, ook maar een beetje zou worden besnoeid en geschaad.’

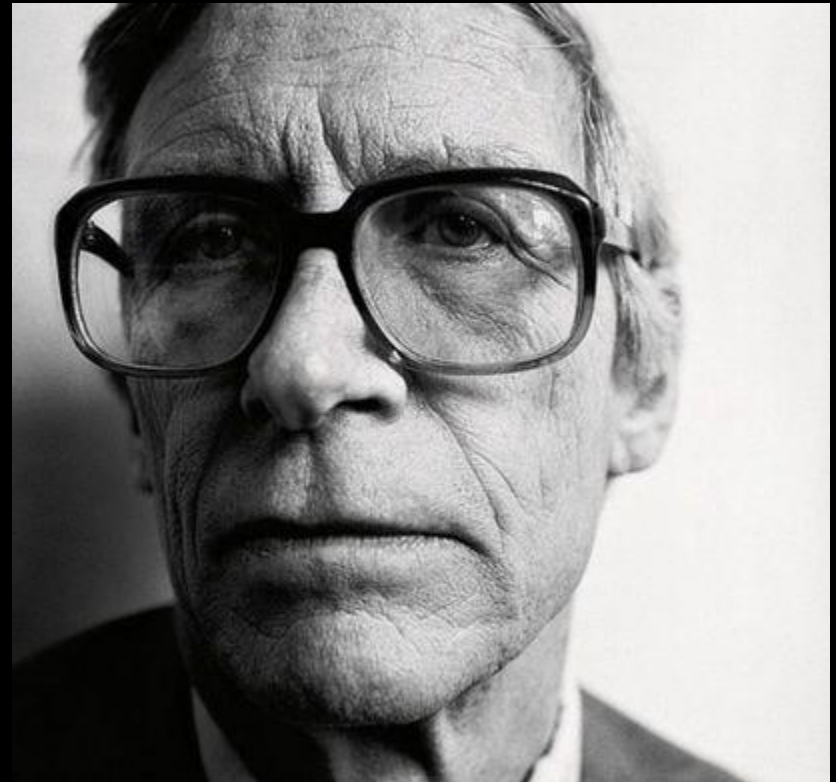


Beginsel van 'Evengelijkheid'

‘dat er om een goed ingerichte, christelijk-burgerlijke vereniging, staat of samenleving te vestigen vóór alles door argumenten en ervaring een gelijkmatigheid (tussen meer en minder verstandigen, meer en minder gegoeden, mannelijk en vrouwelijk geslacht, regeerder en geregeerde, enzovoort) moet worden uitgevonden’



Komt al met het argument van
John Rawls: verschil in
beloning mag als de armste er
daardoor op vooruitgaat





Arme burgers welkom

‘vrijheid van alle belasting daar te lande’



Predikanten niet welkom



‘Zo moet hierop wel acht worden geslagen: omdat wij een samenleving van verschillende mensen met verschillende gevoelens willen oprichten, zien we ons genoodzaakt om af te zien van alle predikanten, die voeders en verstijvers zijn van ieders particuliere opinie.’

De kolonie heeft ‘zich alleen en altijd te houden aan de aller vreedzaamste, en goedkoopste predikant: de Heilige Schrift.’



Stijfkoppen niet welkom



‘Aengezien alle intractabele Menschen, als daer zijn stijf-koppige, en aen den Roomse-Stoel-naeuw-verplichte Papisten, Woekerige Joden, Engelze stijf-koppige Quakers, Puriteinen, en driestige domme duizentjarige Rijks-Gezinden, midtsgaders alle stijfhoofdige hedendaeghse Revelatiepretendeerders, enz. uit deze noch tedere Christ-burgerlijke Societeit, tot behoudt der gemene rust omzichtelijk moesten werden geweert. ’





Wetenschap als basis voor de samenleving

‘(...) door te trachten om onbetwifelbare redeneringen, afgeleid van zekere en onfeilbare beginselen, alles zo helder en zeker mogelijk te onderwijzen en vast te stellen.’





Belang van vrijheid

‘Het allerschadelijks en ziekelijkst in een staat is dat er geen behoorlijke vrijheid wordt gelaten (wij zeggen gelaten, omdat God of de Natuur aan niemand in het bijzonder de macht in de wereld heeft verleend om vrijheid aan een heel volk te geven).’



7
Kort en klaer ontwerp,

dienende tot

Een onderling Accoort,

O M

**Den arbeyd / onrust en moeye-
lijckheyt/van Alderley-hand-werck-
lyuden te verlichten**

D O O R

Een onderlinge Compagnie ofte

Volck-planting (onder de protectie vande H: Mo:
Heeren Staten Generael der vereenigde Neder-land-
den; en bysonder onder het gunstig gesag van de
Achtbare Magistraten der Stad Amstelre-
dam) aen de Zuyt-revier in Nieu-ne-
der-land op te rechten; Bestaende in

Land-bouwers,

Zee-varende Personen,

*Alderhande noodige Ambachts-lyuden, en Meesters
van goede konsten en wetenschappen.*

KONINKL.
BIBLIOTHEEK
TE SHAG.

**Stennende op de voor-rechten van hare Ael-
tsheden (als hier na volgt) tot dien eynde verleent.**

t'Samen gestelt

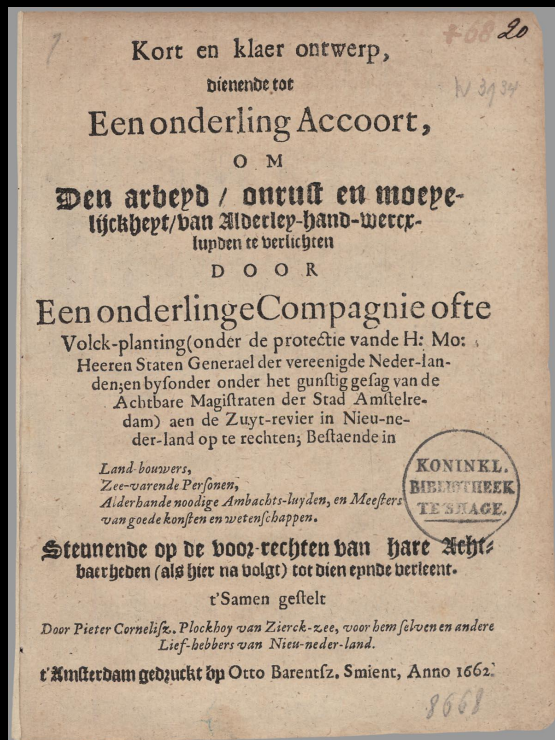
*Door Pieter Cornelisz. Plockhoy van Zierck-zee, voor hem selven en andere
Lief-hebbers van Nieu-neder-land.*

t'Amsterdam gedrukt by Otto Barentsz. Smient, Anno 1662.

Van den Enden sluit
zich aan bij het voorstel
van Pieter Cornelis
Plockhoy, (eveneens)
1662

8668

Pieter Cornelis Plockhoys (met steun van Van den Enden) in *Een onderling accoort*



‘(...) alsoo wij met geen
heerschappije ofte knechtische
slavernije onze compagnie willen
belasten’

Vrye Politijke Stellingen, *Fr. 36.*
E N
CONSIDERATIEN
van STAAT,

Gedaen na der ware Christenens *Even gelyke* vry-
heits gronden; strekkende tot een rechtschape, en
ware verbeeteringh van STAAT, en KERK.

Alles
kort / en beknopt / onder verbeeteringh / voorgesteld /

DOOR
Een Liefhebber van alle der welbevoeghde Borgeren *Even-*
gelyke vryheit, en die, ten gemeene-beste, *Meeft Van Zaken Houdt.*

's Volks welvaert is de hooghste WET,

En
Des zelfs stem, is Gods stem.

HET EERSTE DEEL.



t^e Amsterdam, Gedrukt voor den Aucteur.
En zijn te behooven by Pieter Arentsz. Raep, Boekverkooper //
in de Beursstraet / in de drie Riapen / 1665.

1665: Franciscus van den
Enden publiceert
Vrije Politijke Stellingen
(VPS)

**Franciscus
van den Enden
Vrije Politijke
Stellingen**

Met een
inleiding van
dr W. Klever

Wereld- Vrye Politijke Stellingen,
bibliotheek

**EN
CONSIDERATIEN
van STAAT,**

Gedaen na der ware Christenens Even gelijke ver-
keers gronden; strekkende tot een rechtschape, en
ware verbeteringh van STAAT, en KERK.

Wilt
knap / en beknopt / onder verbeteringh / bevestigelt /

D o o s

Een Liefhebber van alle der welbevoegde Borgeren. Even
gelyke verkeer, en die, ten gemeyne-beste, *Alteit Van Zaken Handt,*

's Volks welvaert is de hoogste WET.

En

Des zelfs stem, is Gods Stem.

HET EERSTE DEEL.



Vrije Politijke Stellingen
(VPS) 1665

Overgetypt en ingeleid door
Wim Klever

MET
OUDE GRIEKEN, VAN DEN ENDEN EN SPINOZA
NAAR ECHTE

DIRECTE DEMOCRATIE

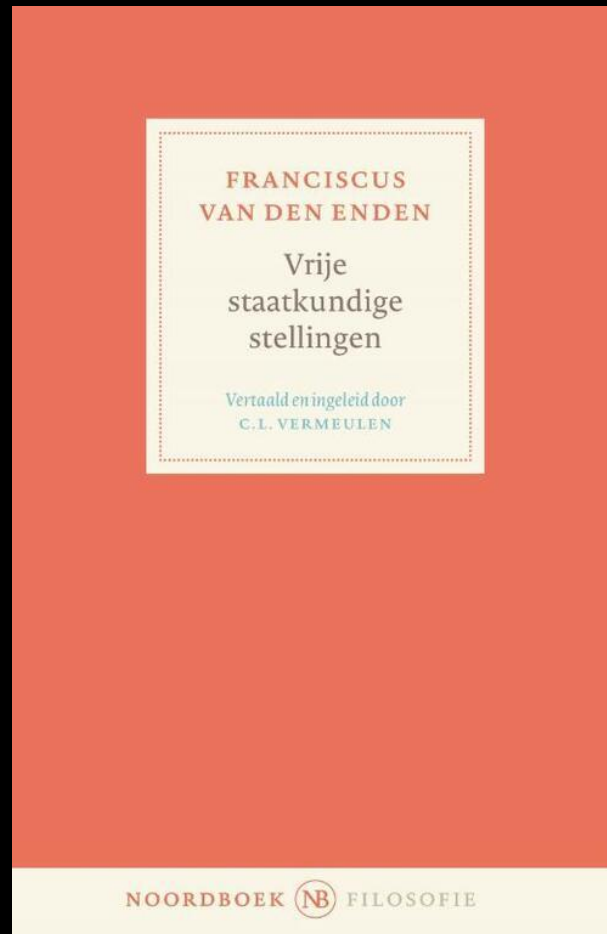
inclusief
HERTAALDE EN TOEGELICHTE
VRYE POLITIJKE STELLINGEN (1665)

Tweede (herziene en uitgebreide) druk van
Democratische Vernieuwing: in NL en EU op historische en filosofische grondslag

Wim Klever

letwat dubieuze vertaling door
Wim Klever (Privé-uitgave).

**Nieuwe vertaling
door C.L. (Roek) Vermeulen
(uitg Noordboek)**



Over persoonlijke (fysieke) belangen

‘Omdat de lichamelijke belangen het duidelijkst en voor het behoud van de mensen het urgentst zijn, zal ik die hier als voornaamste uitgangspunt nemen en ze, zoals de natuur heeft bepaald, voorrang geven op de specifieke belangen van de ziel.’



Over seksuele vrijheid

‘Intussen zou ik aan iedere huisvader en -moeder hun natuurlijke vrijheid willen laten om elkaar zo verregaand de vrijheid te geven als zij voor de welstand van hun huisgezin met betrekking tot hun huwelijksplichten en onderlinge tevredenheid overeen zouden kunnen komen.’



Recht om te scheiden

‘Het gaat immers tegen alle rede en billijkheid in dat twee mensen die tot wederzijds plezier en hulp bij elkaar zijn gekomen, gedwongen zouden worden tot het grootste verdriet van beiden, en vaak tot verderf van allebei en de hele familie, bij elkaar te blijven.’



Pieter de la Court

Considerationen van staat ofte Polityke Weeg-schaal (1661)



Eigenbelang staat centraal. Bij
De la Court mondt dat uit in
vrijhandelsliberalisme. Bij VdE
wordt het een sociaal
liberalisme

Van nature vrij en goed

‘Van nature zijn alle mensen, mannen en vrouwen, vrij geboren en hebben ze aan niemand een eerdere of grotere verplichting dan aan hun eigen belang en aan het nastreven van hun eigen welstand in de eerste plaats.’

FRANCISCUS
VAN DEN ENDEN

Vrije
staatkundige
stellingen

Vertaald en ingeleid door
C.L. VERMEULEN

Over het idee van het 'onbekwame volk'

‘Als iemand hier nog wil tegenstribbelen door vol te houden dat alle volkeren van nature onhandelbaar, wreed en halsstarrig zouden zijn, of eigenlijk dat ze alleen of grotendeels uit redeloze, roofgierige en dus niet-sociale dieren zouden bestaan, die het nodig zouden hebben met allerlei bedrog en geweld geregeerd te worden, dan moet hij dat bewijzen.’



Over het idee van het 'onbekwame volk'

‘Bovendien moet hij bewijzen dat hijzelf en
zijns gelijken daar niet alleen vrij van zijn,
maar ook dat hij en al zijn medestanders de
juiste en bekwame mensen zijn om zo’n
onhandelbaar volk met bedrog en geweld zo
goed mogelijk te regeren. Ik kijk er enorm
naar uit iemand dat te zien en horen
bewijzen.’

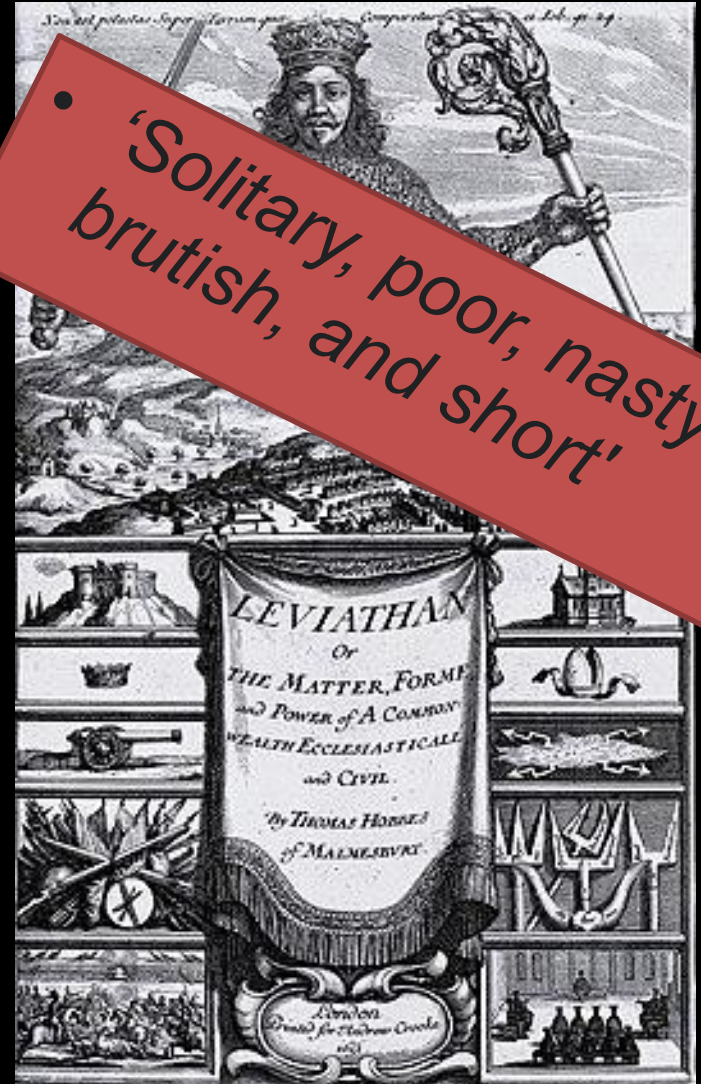


Machiavelli



"Mijn conclusie is dat een staat door één enkele persoon moet worden opgezet."

Hobbes



- 'Solitary, poor, nasty brutish, and short'

Over ‘schoolse pedanten’

‘Zij vinden het volk of de mensen in het algemeen dom, boosaardig, hardvochtig en wreed en derhalve volstrekt niet in staat tot behulpzaam en vriendelijk contact en samenleven; daarom veroordelen ze het volk, ten behoeve van alle tirannen en hun schandelijke genot, voor eeuwig tot slaafse dwang en misleiding.’



Überhaupt geen oppergezag

‘Alle lichamen van staat die geïnfecteerd zijn met enig hoog gezag naast, laat staan boven het volksgezag, zijn mijns inziens om de voorgaande reden en vanwege de algemene menselijke eigenschap van grenzeloze begeerten door een ziekte getroffen die de krachten aantast en zelfs dodelijk is.’



De mens is van nature goed, dus alle verdere ellende ligt aan de politiek

‘Zoals we kunnen stellen dat alle hevige en kwalijke hartstochten van de mensen alleen uit een slecht bestuur van de staat voortkomen, zo geldt ook het tegendeel: al het goede in het leven van de mens hangt absoluut af van een goed bestuur van de staat.



De mens is van nature goed, dus alle verdere ellende ligt aan de politiek

‘Ik verzoek de oplettende lezer dit goed tot zich te laten doordringen, teneinde zijn nog enigszins slaafse geest te leren verheffen en voor de kennis van het bestuur te gebruiken, want dat is de enige weg tot alle tijdelijke en eeuwige gelukzaligheid — aan de hand van het principe van voor iedereen gelijke vrijheid makkelijk te begrijpen (...)’



Van den Enden dekt zich in

‘Wat burgerlijk oproer en revolutie
betreft, zal ik hier de Hollander
Vrijmont ten tonele voeren over de
tijd van de opstand tegen Spanje.’



Bewust onwetend gehouden burgers

‘dat alle hevige en kwalijke hartstochten van de mensen nergens anders vandaan komen dan dat ze gewoonlijk door een overmachtige regering, door allerlei gemene trucs of beter gezegd bedrog van diverse bijgeloven, en als gevolg daarvan door een ondeugdelijke opvoeding, in voortdurende onwetendheid worden gehouden en onderdrukt.’



Burgers dienen zich te bewapenen

FRANCISCUS
VAN DEN ENDEN

Vrije
staatkundige
stellingen

Vertaald en ingeleid door
C.L. VERMEULEN

De ware godsdienst — oftewel de
liefde voor God en de naaste — is het
nastreven van het algemeen belang

FRANCISCUS
VAN DEN ENDEN

Vrije
staatkundige
stellingen

Vertaald en ingeleid door
C.L. VERMEULEN

Waarom religie niet geschikt is als fundament van de staat

‘Ik geef toe dat de ware religie, voor zover die betrekking heeft op het opperste zielenheil, de waardigste en ook onverbreekelijke band van een volk en van het gemenebest is. Ik kan echter niet inzien hoe zij de *eerste* grondslag van de republiek zou moeten zijn, aangezien religie een zaak is die door ieder mens persoonlijk wordt overwogen en aangenomen.’



Over onderwijs

‘Daarom moet in een goed ingerichte staat voor al het onderwijs, zowel aan volwassenen als aan jongeren, onafgebroken deze koers worden gevaren: dat alle docenten van alle wetenschappen in hun onderwijs zeker en foutloos moeten blijken, zonder enige autoriteit en alleen op basis van de rede.’



Geen monarchie of aristocratie maar democratie

‘(...) er kan op geen enkele manier worden bewezen dat monarchie en aristocratie (...) ooit van nature enig nut hebben gehad voor de democratie, oftewel de enige vrije en ware regering door het volk; ze hebben juist alle schade en hinder voor de vrijheid en dus voor alle verdere welstand van het volk gebracht.’



Bestuur dat vrij en niet omkoopbaar is

‘Alle gewone en voorname ambten van een stad dienen vervuld te worden door de menigte van goed georganiseerde colleges, samengesteld uit de rijkste en gemiddeld gegoede burgers, zonder enige belasting van het volk.’



Determinisme

‘Met die noodgedwongenheid is het zo dat geen mens (die net zo is als hij daarvoor was) iets anders kan doen dan hij doet.

Daarom zal de wijze alle mensen die in ellende leven eerder alle mededogen en hulp waard vinden dan ze enige kweelling of straf aan te doen’



(Even)gelijkheid, vrijheid
en...

‘Vrijheid is het fundament van
alles wat we wensen.’

‘De verwerkelijking van
onderlinge gelijkheid, de
grondslag voor een staat’



Overeenkomsten tussen Van den Enden en Spinoza





Beiden denken deterministisch. Ze
citeren allebei P.C. Hooft op dit punt.

Determinisme bij Van den Enden

‘Met die noodgedwongenheid is het zo dat geen mens (die net zo is als hij daarvoor was) iets anders kan doen dan hij doet.’





Beiden hebben welbegrepen
eigenbelang als uitgangspunt

Van den Enden in Vrije Politieke Stellingen

‘Van nature zijn alle mensen, mannen en vrouwen, vrij geboren en hebben ze aan niemand een eerdere of grotere verplichting dan aan hun eigen belang en aan het nastreven van hun eigen welstand in de eerste plaats.’





‘Volkomen vrijheit
van reedens-gebruik’



‘Libertas philosophandi’



‘Vrijheid van schrijven en spreken’





‘Democratie’



‘welbevoeghde
borgeren die hun
eigen onderhout
bescharen’



‘Sui juris’ (PT)

‘Vrije-Volx Regeringh’



‘dat de beste regering waarschijnlijk de vorm heeft van een vergadering van al die ingezetenen van het land van wie verwacht mag worden dat ze voldoende in staat zijn en kennis hebben om hun eigen welvaren te verzorgen.’





Beslissen ‘bij meerderheid,
of $\frac{2}{3}$ van de stemmen van
de gehele samenleving in de
staat (gemene-best).’





Beiden achten de zorg voor de
zwakken een staatstaak, van
essentieel belang voor de
stabiliteit van een gemeenschap



Beiden kiezen voor een statelijke
godsdienst gekoppeld aan
staatsburgerschap.



Beiden stellen dat God
en natuur identiek zijn

God of de Natuur



‘Het allerschadelijks en ziekelijkst in een staat is dat er geen behoorlijke vrijheid wordt gelaten (wij zeggen gelaten, omdat God of de Natuur aan niemand in het bijzonder de macht in de wereld heeft verleend om vrijheid aan een heel volk te geven).’





Beiden zien een sterk verband
tussen lichaam en geest



Beiden onderscheiden verschillende
kennisvormen: zintuiglijke,
mathematische en intuïtieve kennis





Maar waarom vermeldt Spinoza zelf
dan nooit Van den Enden als zijn
filosofische leermeester?

Stelling van Wim Klever: Van den Enden
publiceerde eerder dan Spinoza, dus....
plagiaat!

Is dat echt zo?

- Geschriften van Spinoza circuleerden al vroeg
- Spinoza was mededocent op Van den Endens school





Verschillen met Spinoza

(die Klever soms wat negeert)

Van den Enden is veel
radicaler in zijn
afwijzing van religie



Predikanten niet welkom



‘Zo moet hierop wel acht worden geslagen: omdat wij een samenleving van verschillende mensen met verschillende gevoelens willen oprichten, zien we ons genoodzaakt om af te zien van alle predikanten, die voeders en verstijvers zijn van ieders particuliere opinie.’



De kolonie heeft ‘zich alleen en altijd te houden aan de aller vreedzaamste, en goedkoopste predikant: de Heilige Schrift.’

Waarom religie niet geschikt is als fundament van de staat

‘Ik geef toe dat de ware religie, voor zover die betrekking heeft op het opperste zielenheil, de waardigste en ook onverbreekelijke band van een volk en van het gemenebest is. Ik kan echter niet inzien hoe zij de *eerste* grondslag van de republiek zou moeten zijn, aangezien religie een zaak is die door ieder mens persoonlijk wordt overwogen en aangenomen.’



Verschillen met Spinoza

Van den Enden is duidelijker tegen
slavernij (vergelijk TTP 16)



‘Het is niet geoorloofd en met alle
billijkheid en menselijke waardigheid in
strijd mensen uit financieel gewin te
verhandelen en tot levenslange slavernij
te brengen.’



Determinisme pakt anders uit bij Van den Enden

‘Met die noodgedwongenheid is het zo dat geen mens (die net zo is als hij daarvoor was) iets anders kan doen dan hij doet.

Daarom zal de wijze alle mensen die in ellende leven eerder alle mededogen en hulp waard vinden dan ze enige kwelling of straf aan te doen’



Verschillen met Spinoza



Beginsel van ‘evengelijkheid’ en ‘evangelijke vrijheid’

‘Een natuurlijke gelijke mate van vrijheid
(evangelijke-vryheit) zonder aanzien des
persoon’





1665: Franciscus van
den Enden schrijft
Raadspensionaris Johan
de Witt een brief: hij
heeft 'Een geheim
wapen'

1671: Van den Enden sticht
een school in Parijs
(L'Hotel des Muses)



Antonides van der Goes

**Aen den Heere Franciscus van den Enden, Toen hy van
zijne Majest: van Vrankrijk, tot Raedsheere en Lijfarts
verkooren wierd.**

Nu gy, van Koningen beschonken met genade
En opgetrokken in het Bontgenooten land,
De Kroon zult stutten als een vorstlijkraed verwant.
Gy zult, door trouwe zorg, de heerschappy bevryen
Voor buitenstormen, maer door heilzame artzenyen
Den Koning zelfs, die zich gerust geeft in uw hant,
En wacht van uwe hulp een veilige onderstant.



Antonides van der Goes

‘Schoon Spanje (een ander heeft daer d'eere van
genoten)

Op uwen raet alleen, de vrede heeft gesloten’



Rampjaar 1672: ook
Lodewijk XIV valt
de Republiek binnen



Het complot

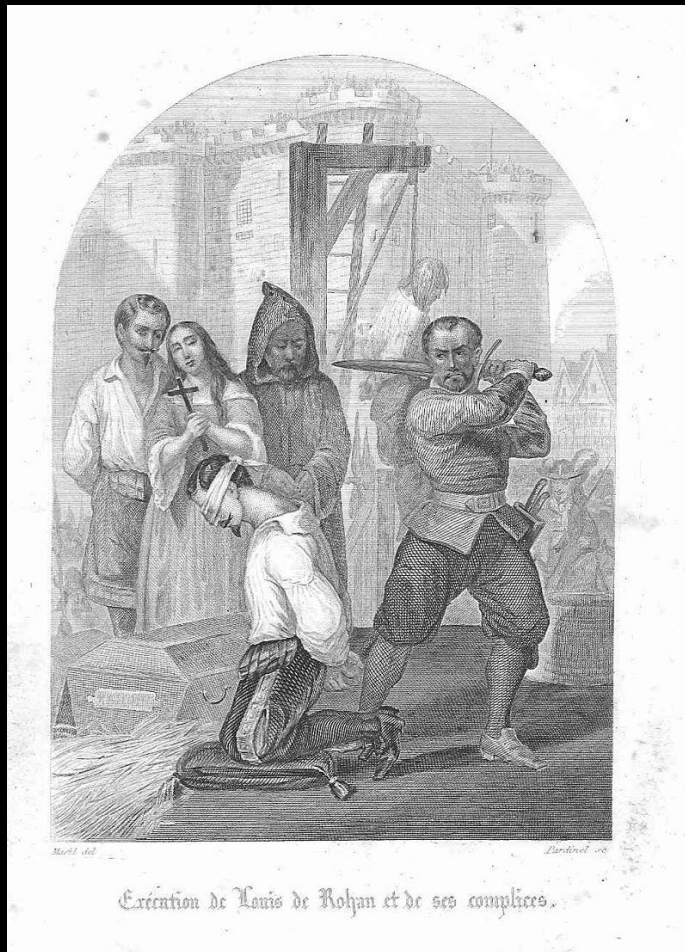
Jean Charles du Cauze de Nazelle verraaft Franciscus van den Enden. Uit de verhoren van 12 nov. 1674 blijkt:

- Met edelen uit Normandië willen ze een staat oprichten in Normandië die is geschoeid op de leer van Van den Enden.
- Tevens willen ze Lodewijk de Veertiende afzetten en de Dauphin (zoon van de koning) op Franse troon zetten.
- ‘Het doel is om in Holland een volksrepubliek op te richten.’

Tromp en De Ruyter vallen gelijktijdig aan



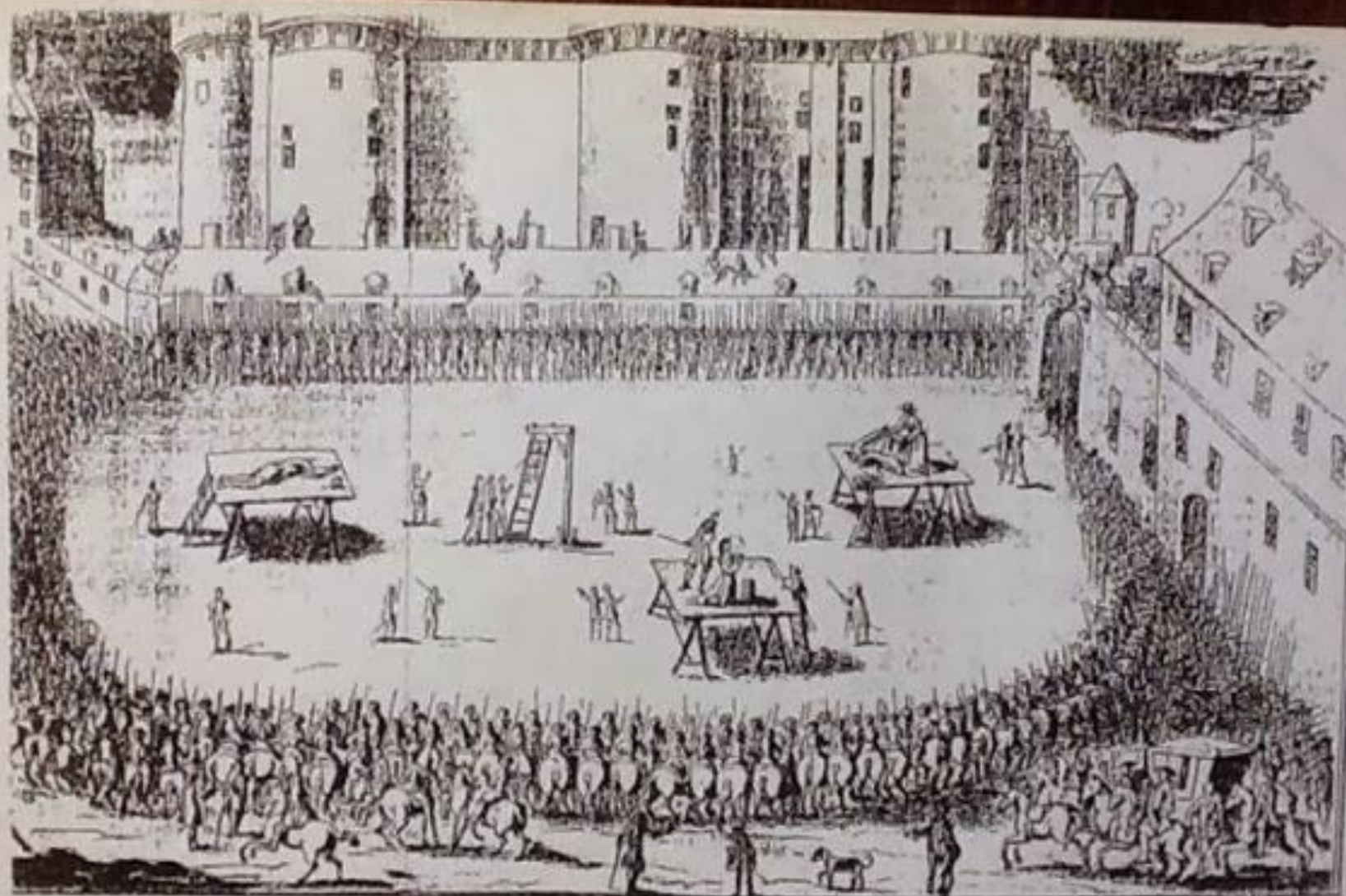
Afloop



Medecomplottisten zijn oud-leerling Sieur de Latréaumont, Louis de Rohan, Préaux en markiezin de Villans worden onthoofd.

La question préalable





EXECUTION DU CHEVALIER LOUIS DE BAHAN. — D'après un dessin original du temps.

Le chevalier Louis de Bahan était fils de Louis de Bahan, prince de Guéméné, avait obtenu la charge de grand veneur; mais usé de dévotion, il songait à se retirer par quelque moyen. Louis XIV voulut de sa personne le grand veneur lorsqu'il fit la connaissance d'un officier hollandais, Van der Meer, avec lequel et un certain ex-capitaine des gardes, Laidoumont, il

forma une conspiration contre le roi. Il s'agissait de lever Guillaume aux Hollandais et de soulever la Normandie contre Louis XIV. La conspiration fut découverte à temps. Laidoumont se fit tuer au combat comme les soldats chargés de l'exécution. Quant au chevalier de Bahan, il fut condamné à mort et exécuté avec ses complices sur la place de la Bastille.



Gedichtje op Amsterdamse kermis

Zoo raakte van den End'

rampzalig aan zijn end

Die in zijn's levensloop,

zig had van God afgewend

Des kon hij in zijn end,

dan ook geen Hemel hopen

Maar van der galgen leer,

wel naar de Hel toe lopen

Einde

Francisus van der Endy